

Metrologie

Metrologie: pomocná věda historická, která pojednává o mírách a vahách.

Literatura:

HOFMANN, Gustav. *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*. Plzeň-Sušice 1984.

Čechy:

SEDLÁČEK, August. *Paměti a doklady o staročeských mírách a vahách*. Praha 1923.

KREJČÍK, Adolf Ludvík. *Rejstřík jmenný a věcný k dílu Augusta Sedláčka Paměti a doklady o staročeských mírách a vahách*. Praha 1933.

HLADÍK, Čestmír. Metrologický přehled, *Archivní časopis* 3, 1953, s. 87-114.

Morava:

D'ELVERT, Christian. *Die Einführung gleichen Masses und Gewichtes, dann deren Zimentirung in Mähren und oesterr. Schlesien*. Brno 1859.

ČERMÁK, M. Olomoucké a brněnské míry a váhy r. 1708. In *Výroční zpráva Okresního archivu v Olomouci za rok 1974*. Olomouc 1975, s. 80-82.

NOVOTNÝ, Jaroslav. Míry, měny a ceny v urbářích a odhadech na Moravě a ve Slezsku. *Slezský sborník* 58, 1960, s. 89-111, 236-256.

Slezsko:

D'ELVERT, Christian. *Die Einführung gleichen Masses und Gewichtes, dann deren Zimentirung in Mähren und oesterr. Schlesien*. Brno 1859.

INDRA, Bohumír. Míry a váhy ve Slezsku a jejich redukce. *Slezský sborník* 56, 1962, s. 324-350, 475-496.

NOVOTNÝ, Jaroslav. Míry, měny a ceny v urbářích a odhadech na Moravě a ve Slezsku. *Slezský sborník* 58, 1960, s. 89-111, 236-256.

Prameny:

Hmotné: nedochovalo se mnoho památek, leckdy je nelze zařadit do systému.

Písemné:

Spis kterak se má měřiti poměřování jiter skrze Havla syna Prokopova i otce jeho, oba dva měřčí od Milčína – z poloviny 15. stol.

Václav Hájek z Libočan: *Kronika česká*, Praha 1541 (k roku 1268 zařadil anonymní metrologický spisek z konce 15. nebo počátku 16. stol.).

Šimon Podolský z Podolí: *Knížka o měrách zemských a vysvětlení, od kterého času míry a měření zemské v království Českém svůj počátek mají*. Praha 1683 (vydáno po smrti autora Samuelem Globicem z Bučina).

Ondřej Bernard Klauser: Podrobný popis zemské míry království Českého, jak v tom království počátek mají, potom užívány a proměněny byly, a konečně jak se jich užívá, 1750.

Fabián Svoboda: *Nově důkladně vypsána příručka polního měřičství*. Jindřichův Hradec 1732.

Václav Josef Veselý: *Gruntovní počátek mathematického umění geometrica, practica, trigonometria plana...* Praha 1734.

Petr Kašpar Světecký: *Pro hrubě vážený, nyní ale zavržený neboližto reformovaný falešné zeměměření*. Jindřichův Hradec 1738.

Johann Nikolaus Müllner: *Münz-, Maas- und Gewichtskunde vom Königreiche Böhmen von Premisl Ottogar II. bis auf gegenwärtige Zeiten*. Praha 1796.

Vývoj měr a vah u nás

1. Systém staročeských měr a vah

Zpočátku se užívaly míry neurčité. K utváření měrné soustavy dochází ve 13. a 14. století. O nejstarších mírách nám zachoval svědectví Václav Hájek z Libočan, který do své kroniky zařadil měřičský spis z konce 15. nebo začátku 16. století. (Proto tyto míry bývají nazývány Hájkovy.) Jen některé z nich však mohou pocházet ze 13. století, kam je Hájek zařadil (k roku 1268), většina z nich je mladší. Užívání měr a vah provází značná místní rozdílnost, a tak můžeme sledovat snahy o unifikaci (v Čechách bylo nejdůležitější postavení měr a vah Starého Města pražského, na Moravě Brna a Olomouce). Tyto snahy vrcholí v Čechách tím, že stavy pověřily r. 1614 Šimona Podolského z Podolí († 1617), aby sepsal staré míry a navrhl unifikaci. V pobělohorské době však nedošlo k realizaci jeho návrhu.

2. Systém měr a vah dolnorakouských

Snaha o unifikaci měr a vah v monarchii vede za vlády Marie Terezie k zavedení dolnorakouského (vídeňského) systému. Na základě dekretu z roku 1763 měl platit v Čechách od 1. ledna 1765. Organizačně byla tato unifikace nepřipravena, proto bylo roku 1785 připuštěno užívání starých měr v soukromém životě. Na Moravě byl zaveden dolnorakouský systém už od r. 1758. Dolnorakouský systém byl obdobně zastaralý jako staročeský systém, jedinou výhodou jeho zavedení je unifikace.

3. Metrický systém

Zákonem z roku 1871 byla u nás od 1. ledna 1876 zavedena platnost metrického systému. V soukromém hospodářském životě však stále přezívají staré jednotky.

Přehled měr a vah

1. Staročeské míry a váhy

Podle V. Hájka

Míry délkové

ječmenné zrno = 0,5 cm

prst = 2 cm

dlaň = 7,9 cm

píd' = 19 $\frac{3}{4}$ cm

pražský loket = 59 cm

provazec = 25 m

míle = 7,5 km

Míry plošné

jitro = 3800 m²

prut = 1,5 ha

čtvrť = 4,6 ha

lán = 18,5 ha

Míry duté na obilí

hrst = $\frac{3}{4}$ l

češka = 1 $\frac{1}{2}$ l

řepice = 3 l

čtvrtec = 6 l

věrtel = 23 l

strych (korec) = 93 l

Míry duté tekutin

kvarta = 0,12 l
půlka = $\frac{1}{4}$ l
žejdlík = $\frac{1}{2}$ l
pinta = 2 l
lahvice = 6 l
soudek = 12 l
vědro = 47 až 67 l

Váhy

kventlík = 4 g
lot = 16 g
čtvrť = 128,5 g
hřivna (váha pro drahé kovy) = 257 g
libra = 514 g
kámen = 10 $\frac{1}{4}$ kg
centnýř = 62 kg

Podle Š. Podolského

Míry délkové

čárka = 0,2 cm
palec = 2 $\frac{1}{2}$ cm
stopa = 29 $\frac{1}{2}$ cm
loket = 59 cm
sáh = 1,8 m
látro = 2,4 m
prut = 4 $\frac{3}{4}$ m
provazec = 30 $\frac{3}{4}$ m
míle = 11 $\frac{1}{4}$ km

Míry plošné

provazec čtvereční = 950 m²
jitro = 0,285 ha
lán zemský = 18 ha

Míry duté

žejdlík = $\frac{1}{2}$ l
číška = 1 $\frac{1}{2}$ l
pinta = 2 l
věrtel = 23,4 l
korec = 93 $\frac{1}{2}$ l

Váhy

kventlík = 4 g
lot = 16 g
hřivna = 257 g
libra = 514 g
centněř = 62 kg

2. Dolnorakouské (vídeňské) míry a váhy

Délkové míry:

čárka = 0,2 cm

palec = 2,6 cm

stopa = 31,6 cm

loket = $77 \frac{3}{4}$ cm

sáh = 1,9 m

míle = 7,5 km

Plošné míry:

Stopa čtvereční = $0,1 \text{ m}^2$

Loket čtvereční = $0,6 \text{ m}^2$

Sáh čtvereční = $3,6 \text{ m}^2$

Jitro = 5755 m^2

Míle čtvereční = $57,5 \text{ km}^2$

Duté míry:

žejdlík = 0,35 l

máz = 1,4 l

čtvrtce = 7,7 l

vědro = $56 \frac{1}{2}$ l

měřice = $61 \frac{1}{2}$ l

Váhy:

kventlík = 4,4 g

lot = $17 \frac{1}{2}$ g

libra = 560 g

centnýř = 56 kg